

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-5-93-5>

УДК 378.4(477-25)

Гордієнко М.Л.

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

УТОЧНЕННЯ ДЕЯКИХ ДАТ І ФАКТІВ НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АКАДЕМІКА М.М. БОГОЛЮБОВА

Анотація. В статті на основі вивчення архівних документів Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за 1939 рік та за 1941–1951 роки, статей і монографій, що стосуються науково-організаційної та педагогічної діяльності академіка М.М. Боголюбова, спогадів учнів М.М. Боголюбова, уточнено дати перебування М.М. Боголюбова на посаді декана механіко-математичного факультету, завідувача кафедри теорії функцій та кафедри математичної фізики. Вказано викладацький склад кафедри математичної фізики в період 1945–1951 рр. Встановлено, що в аспірантурі Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка М.М. Боголюбов був науковим керівником наступних аспірантів (в дужках вказано термін навчання під керівництвом М.М. Боголюбова): Авраменко С.О. (вересень 1939 – липень 1941), Гіхман Й.І. (вересень 1939 – липень 1941), Крейн С.Г. (вересень 1940 – липень 1941), Хацет Б.І. (жовтень 1944 – березень 1948) Стрельцова О.О. (листопад 1946 – листопад 1949), Кац Г.І. (листопад 1946 – листопад 1949), Польський Н.Й. (жовтень 1947 – жовтень 1950), Лось Ф.С. (жовтень 1948 – жовтень 1949), Пахарева Н.О. (жовтень 1950 – жовтень 1952). У статті відтворено хронологію подій пов'язаних з відновленням діяльності механіко-математичного факультету Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка в перші післявоєнні роки.

Ключові слова: М.М. Боголюбов, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, кафедра математичної фізики, механіко-математичний факультет, архівні документи.

Hordiinko Maryna

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

CLARIFICATION SOME DATES AND FACTS OF THE SCIENTIFIC BIOGRAPHY OF ACADEMICIAN M.M. BOGOLYUBOV

Summary. In the article studied and analyzed archival documents of the Taras Shevchenko National University of Kyiv for 1939 and for 1941–1951, articles and monographs related to the scientific-organizational and pedagogical activity of Academician M.M. Bogolyubov, memories of his students. Specified the dates of stay of M.M. Bogolyubov as Dean of the Faculty of Mechanics and Mathematics, Head of the Department of Theory of Functions and the Department of Mathematical Physics. The teaching staff of the Department of Mathematical Physics in the period 1945–1951 is indicated. It is established that during 1938–1941, 1944–1945 M.M. Bogolyubov was head of the Department of Theory of Functions, March 1, 1945 M.M. Bogolyubov founded the Department of Mathematical Physics, he headed this department until October 30, 1951. In the period from March 3, 1945 to December 1, 1948, M.M. Bogolyubov was the dean of the Faculty of Mechanics and Mathematics of Kyiv State University named after T.G. Shevchenko. The list of tutors of the Department of Mathematical Physics in the period 1945 – 1951 is indicated. M.M. Bogolyubov was a tutor of the following postgraduate students at Kyiv State University (period of study under the guidance of M.M. Bogolyubov is indicated in parentheses): Avramenko S.O. (September 1939 – July 1941), Gichman J.I. (September 1939 – July 1941), Crane S.G. (September 1940 – July 1941), Hatset B.I. (October 1944 – March 1948), Streltsova O.O. (November 1946 – November 1949), Katz G.I. (November 1946 – November 1949), Polskiy N.Y. (October 1947 – October 1950), Los F.S. (October 1948 – October 1949), Pakhareva N.O. (October 1950 – October 1952). In the article reproduced the chronology of events related to the resumption of the Faculty of Mechanics and Mathematics of Kyiv State University named after T.G. Shevchenko in the first postwar years.

Keywords: M.M. Bogolyubov, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Department of Mathematical Physics, Faculty of Mechanics and Mathematics, archives.

Постановка проблеми. Академік Микола Миколайович Боголюбов (21.08.1909 – 13.02.1992), один з найвидатніших математиків і фізиків-теоретиків ХХ століття, свою наукову, науково-організаційну і педагогічну діяльність розпочав в місті Києві. У наукових публікаціях [13–15; 19; 20] про життя і наукову діяльність М.М. Боголюбова популярно викладено суть основних наукових результатів вченого, які мали визначний вплив на розвиток світової науки. Особливу увагу в них приділено українському етапу наукової діяльності Миколи Миколайовича. За-

значені видання містять інтерв'ю колег, учнів та послідовників М.М. Боголюбова. До публікацій також увійшли фотографії та копії архівних документів. Спогади рідних, колег та учнів про М.М. Боголюбова розкрили широкому загалу нові, раніше невідомі, цікаві факти та події життя видатного математика, фізика, вчителя та наставника. Проте в багатьох працях спостерігається неточність біографічних даних, пов'язана з датами діяльності Миколи Миколайовича в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка.

Аналіз літературних джерел про життя та наукову діяльність М.М. Боголюбова. Існують різні дані з приводу того, коли Микола Миколайович очолював кафедру математичної фізики Київського національного університету імені Тараса Шевченка. В праці «Микола Боголюбов і Україна» І.М. Мриглод, В.В. Ігнатюк та Ю.В. Головач в розділі «Основні дати творчості та життя Миколи Боголюбова» зазначають: «1936–1950 керував кафедрою математичної фізики Київського університету» [20].

Слід зауважити, що М.М. Боголюбов не міг очолювати кафедру математичної фізики на протязі вказаних 14 років, оскільки в період з липня 1941 р. по квітень 1944 р. перебував в евакуації разом з колективом АН УРСР спочатку в Уфі, а потім в Москві.

А.С. Литвинко в монографії «Микола Миколайович Боголюбов і статистична фізика в Україні» стосовно роботи М.М. Боголюбова в Київському університеті наводить такі дані: «...у 1936–1949 рр. він викладав та очолював кафедру теорії функцій (з 1944 р. перейменовану в кафедру математичної фізики), у 1946–1949 рр. був деканом механіко-математичного факультету» [19].

В автобіографіях М.М. Боголюбова від 2 грудня 1938 р. та 27 листопада 1946 р. зазначено: «Починаючи з вересня 1936 року крім наукової почав вести і педагогічну роботу в якості професора Київського університету» [15].

Можливо, неточність, яка пов'язана з датою призначення М.М. Боголюбова на посаду завідувача кафедри математичної фізики, набула свого поширення з робіт рідного брата М.М. Боголюбова. Олексій Миколайович Боголюбов – всесвітньо відомий вчений в галузі історії математики – в книзі «Н.Н. Боголюбов. Жизнь. Творчество» (1996 р.) також зазначає, що Микола Миколайович був призначений завідувачем кафедри математичної фізики Київського університету двічі: спочатку в 1936 році, а потім ще раз після повернення з Уфи в 1946–1949 рр. [13].

Ще в одній праці, в біографічному довіднику «Математики. Механики» (1983 р.), О.М. Боголюбов зазначає, що Микола Миколайович в Київському університеті працював протягом 1934–1958 рр. [14].

Багато науковців, які вивчали біографію М.М. Боголюбова, зверталися до вказаних літературних джерел та посилалися на них в своїх статтях та монографіях, внаслідок цього і набула поширення така неточність біографічних даних.

Виокремлення нерозв'язаних раніше складових загальної проблеми. Поруч зі зростанням кількості публікацій та нагромадженням матеріалу про життя та наукову спадщину М.М. Боголюбова поширилася і кількість неуточнених та неперевіраних фактів його наукової біографії. Зокрема потребують уточнення дати призначення М.М. Боголюбова завідувачем кафедри математичної фізики та деканом механіко-математичного факультету Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. Також недостатньо висвітлено питання про аспірантів М.М. Боголюбова, які навчалися в аспірантурі Київського університету.

Формулювання мети статті. Метою статті є уточнення дат наукової і організаційно-педаго-

гічної діяльності М.М. Боголюбова та формування списку аспірантів М.М. Боголюбова у Київському університеті.

Виклад основного матеріалу. Розв'язати поставлені завдання можливо, якщо проаналізувати ряд архівних документів. Перш за все в своєму дослідженні ми звертаємося до архівного фонду Київського національного університету імені Тараса Шевченка [2–12].

Серед архівних матеріалів Київського університету не збереглася особова справа М.М. Боголюбова, яка можливо дала б відповіді на поставлені питання. Проте, з наказу № 307 від 26 жовтня 1939 року ректора Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, з'ясуємо, що в довоєнний період в університеті функціонувала кафедра теорії функцій, яку очолював доктор фізико-математичних наук М.М. Боголюбов. Співробітниками кафедри були професор В.С. Дьяченко та асистент С.О. Авраменко [2].

Архів Президії Національної Академії Наук України містить особову справу М.М. Боголюбова. В анкеті, яка була заповнена 17 травня 1967 року, зазначено, що в період з вересня 1936 р. по липень 1941 року М.М. Боголюбов був професором та завідувачем кафедри механіко-математичного факультету Київського державного університету [1].

Що стосується призначення в 1936 р. завідувачем кафедри, то в автобіографії від 2 грудня 1938 р. Микола Миколайович вказав наступне: «З 1938 року затверджений на посаді завідуючого кафедрою теорії функцій» [15, с. 345]. Оскільки рік призначення, зазначений в автобіографії, співпадає з роком її написання, то можна вважати, що саме цей документ і містить достовірні дані.

Те, що, починаючи з липня 1941 р. М.М. Боголюбов не міг працювати в університеті, свідчить і той факт, що 3 липня 1941 року розпочалася евакуація АН УРСР до столиці Башкирії м. Уфи. Серед евакуйованих співробітників був і член-кореспондент АН УРСР Микола Миколайович Боголюбов [16].

В зазначеній автобіографії від 2 грудня 1938 р. М.М. Боголюбов про свою роботу з підготовки наукових кадрів вказав наступне: «Нині керую роботу трьох аспірантів» [15, с. 346].

У [15, с. 346] зазначалося, що в період «...з 1937 р. по 1941 р. чотири аспіранти, які працювали під керівництвом М.М. Боголюбова, закінчили аспірантуру та захистили кандидатські дисертації». Ці дані подав особисто М.М. Боголюбов у 1943 р. Але загальна кількість аспірантів М.М. Боголюбова в КДУ у період 1936–1941 рр. точно невідома. Можна лише зазначити, що їх було не менше чотирьох.

У згаданих вище документах не вказано прізвищ аспірантів. Можна припустити, що вони навчалися в аспірантурі саме Київського університету. Згідно з [11; 12; 22], аспірантами М.М. Боголюбова в довоєнний період були Сергій Олександрович Авраменко, Йосип Ілліч Гірман та Крейн Селім Григорович (Гершкович).

Щодо долі Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, то під час війни він був разом з Харківським державним університетом ім. О.М. Горького евакуйований в м. Кзил-Орду Казахської РСР, де на їх базі тимчасово був створений

Об'єднаний Український державний університет, ректором якого став Русько Олексій Микитович [16].

Після звільнення 6 листопада 1943 р. Києва від фашистських окупантів, Київський університет почав відновлювати свою діяльність. Рада Народних Комісарів СРСР і УРСР та Народний Комісаріат освіти України прийняли рішення про реєвакуюцію Об'єднаного Українського державного університету в м. Київ та м. Харків. 22 квітня 1944 року ректор Об'єднаного Українського державного університету підписав відповідний указ. Реєвакуюція мала завершитися до травня 1944 року, тобто на протязі 10 днів. В травні починають відновлювати свою роботу кафедри університету. В квітні та травні до Києва з евакуації повертаються також вчені, які поповнюють професорсько-викладацький склад університету. Серед них був і професор М.М. Боголюбов [17, с. 55].

Про його діяльність в Київському університеті в повоєнний період багато чого можуть повідомити накази ректора Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка за 1944–1951 роки.

Відповідно до наказу № 119 від 16 травня 1944 року в. о. ректора Київського державного університету В. Г. Бондарчука «Боголюбова Миколу Миколайовича було призначено на посаду професора – керівника кафедри теорії функцій з 15 травня 1944 року». Отже, кафедра теорії функцій відновила свою роботу 15 травня 1944 року [17, с. 55].

В післявоєнні роки М.М. Боголюбов активно приймав участь у відновленні механіко-математичного факультету. 22 липня 1944 року з метою забезпечення набору найбільш кваліфікованих науково-педагогічних кадрів в університеті була створена конкурсна комісія. До її складу увійшов і «доктор фізико-математичних наук, професор М.М. Боголюбов». 2 вересня 1944 року наказом № 237 ректора Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка було створено оргкомітет для організації та проведення наукової сесії, присвяченої ролі Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка в розвитку науки в СРСР. До складу оргкомітету також увійшов «...Боголюбов М.М. – член-кореспондент АН УРСР, професор, доктор, керівник кафедри теорії функцій» [17, с. 55].

Ще одним свідченням того, що на протязі 1944–1945 навчального року М.М. Боголюбов очолював кафедру теорії функцій є наказ № 337 від 19 грудня 1944 року ректора Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, яким було затверджено персональний склад кафедр університету. З цього документу стають відомими деякі цікаві факти. Впродовж 1944–1945 навчального року член-кореспондент АН УРСР М.М. Боголюбов очолював кафедру теорії функцій, а дійсний член АН УРСР Г.В. Пфейффер – кафедру математичного аналізу. Зауважимо, що в затвердженому переліку кафедр не знаходимо кафедри математичної фізики [17, с. 56].

Наказом № 50 від 3 березня 1945 року ректора Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка М.М. Боголюбов був призначений деканом механіко-математичного факультету з 20 лютого 1945 року. Отже, деканом М.М. Боголюбов став ще до створення кафедри математичної фізики. Слід зауважити, що діяльність М.М. Боголюбова

на посаді декана була спрямована на відродження факультету, залучення до викладацької роботи провідних учених країни [3, арк. 84–85].

З 1 березня 1945 року в університеті на посаді професора на 0,5 ставки читає лекції директор Інституту математики АН УРСР академік М.О. Лаврентьєв (наказ № 48 від 1 березня 1945 року) [3, арк. 80–81].

Наказ № 63 від 6 березня 1945 року ректора Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка містить зміни до наказу № 48 від 1 березня 1945 року. Професора М.О. Лаврентьєва зараховано на повну ставку, розмір якої відповідав посаді завідуючого кафедрою. Крім того, наказ № 63 містить першу документальну згадку про кафедру математичної фізики: «§ 1. Товариша Каральніка С.М. зарахувати асистентом кафедри математичної фізики ... з 1 березня 1945 року» [3, арк. 106].

Цікавим є той факт, що з 1 березня 1945 року М.М. Боголюбов був зарахований старшим науковим співробітником Інституту математики АН УРСР, йому було доручено керувати семінаром з нелінійної механіки [1, арк. 26].

Порівняльний аналіз наказів ректора Київського університету від 19 грудня 1944 року, № 337 та від 16 листопада 1945 року, № 288 про затвердження переліку кафедр механіко-математичного факультету та їх професорсько-викладацького складу на 1944–1945 та 1945–1946 навчальні роки, відповідно, показує, що в 1945 році замість кафедр математичного аналізу (керівник – професор Г.В. Пфейффер), загальної математики (керівник – професор В.Є. Дьяченко) і теорії функцій (керівник – професор М.М. Боголюбов) було створено кафедри теорії функцій та математичного аналізу I (керівник – професор М.О. Лаврентьєв, викладачі: професор В.Є. Дьяченко, доценти С.І. Зуховицький, С.Г. Крейн, асистенти А.С. Штейнберг, І.О. Григор'єва), математичного аналізу II та інтегрування диференціальних рівнянь (керівник – професор Г.В. Пфейффер, викладачі: професор Й.З. Штокало, доценти І.І. Путілін, К.Я. Латішева, О.М. Кобелева, асистент Т.С. Шестакова) та математичної фізики (керівник – професор М.М. Боголюбов, викладач: асистент Б.І. Хапет) [18, с. 438–439].

Таким чином, професора М.О. Лаврентьєва в березні 1945 року було призначено завідувачем однієї з кафедр механіко-математичного факультету (як зазначено вище, йому було встановлено посадовий оклад завідувача кафедри), і, очевидно, що саме з 1 березня 1945 року він очолював кафедру теорії функцій та математичного аналізу I – це відповідало одному з напрямків його наукових інтересів, які в той час стосувалися теорії функції комплексної змінної та її застосувань.

Створення кафедри теорії функцій та математичного аналізу I і кафедри математичної фізики збігається у часі з призначенням М.М. Боголюбова деканом механіко-математичного факультету і часом, коли наукові інтереси Миколи Миколайовича зміщуються в сторону важливих і складних проблем теоретичної фізики – статистичної теорії рівноважних станів, динамічних процесів, проблем надплинності та надпровідності, квантової теорії поля [21, с. 73].

Очевидно, що саме зацікавленість М.М. Боголюбова питаннями теоретичної фізики сприяла створенню кафедри математичної фізики. Це була нова кафедра на механіко-математичному факультеті. Ми можемо стверджувати, що кафедра математичної фізики була створена не пізніше 1 березня 1945 року.

В повоєнний період перелік та склад кафедр, які існували на механіко-математичному факультеті щороку зазнавав змін. 10 жовтня 1946 року помер Георгій Васильович Пфейфер. Кафедра математичного аналізу II та інтегрування диференціальних рівнянь, завідувачем якої він був, була перейменована в кафедру інтегрування диференціальних рівнянь. Її очолив доктор фізико-математичних наук, професор Й.З. Штокало (наказ № 360 від 13 листопада 1946 року ректора Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка). Кафедрою математичної фізики продовжував керувати М.М. Боголюбов, а кафедрою теорії функцій та матаналізу – М.О. Лаврентьев [17, с. 57].

В 1947–1948 навчальному році на кафедрі математичної фізики окрім професора М.М. Боголюбова працювали доценти С.І. Зухвицький та С.О. Авраменко (аспірант кафедри теорії функцій з вересня 1938 року по червень 1941 року) і асистент П.І. Коваль.

В 1948 році перелік та склад кафедр механіко-математичного факультету затверджувався тричі. Наказом № 380 від 14 липня 1948 року ректора Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка серед переліку кафедр механіко-математичного факультету передбачалось, що на протязі 1948–1949 навчального року продовжить функціонувати кафедра алгебри. В штатному розписі була запланована вакансія професора, який повинен був очолити цю кафедру.

Наказом № 427 «А» від 20 серпня 1948 року ректора Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка були внесені зміни до затвердженого переліку кафедр університету. Очевидно вакансія завідуючого кафедрою алгебри не була заповнена, тому кафедра алгебри була приєднана до кафедри математичної фізики. Остаточний склад кафедр математичної фізики і алгебри був затверджений наказом № 574 від 20 жовтня 1948 року ректора Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. Окрім професора М.М. Боголюбова на кафедрі працювали його колишні аспіранти доценти Й.І. Гіхман та С.О. Авраменко [17, с. 58].

Що стосується кафедри матаналізу та теорії функцій, то в 1948 році відповідно до штатного розпису її очолив М.О. Лаврентьев. З особової справи академіка М.О. Лаврентьева стає зрозуміло, що через свою зайнятість в Академії Наук УРСР він не приступив до викладацької діяльності на механіко-математичному факультеті. 25 жовтня декан механіко-математичного факультету М.М. Боголюбов звернувся до учбової частини Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка з проханням задовольнити клопотання академіка М.О. Лаврентьева про звільнення його з роботи в університеті. В наказі № 578 від 27 жовтня 1948 року знаходимо наступне: «Вважати, що професор Лаврентьев М.О. не приступив до роботи з 1 вересня 1948 року». В 1949–1950 навчальному році завідувачем кафедрою математичного аналізу було призначено академіка АН УРСР Гнеденка

Б.В. (наказ № 516 від 31 серпня 1949 року ректора Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка) [17, с. 57].

З 1 грудня 1948 року професор М.М. Боголюбов за власним бажанням був звільнений від виконання обов'язків декана механіко-математичного факультету. Його наступником став член-кореспондент Академії Наук УРСР В.С. Дяченко. Академік М.М. Боголюбов продовжував очолювати кафедру математичної фізики та керувати аспірантами. В 1950–1951 навчальному році на кафедрі математичної фізики починає працювати Положій Георгій Миколайович, який відповідно до штатного розпису 1951–1952 навчального року (наказ № 503 «А» від 31 серпня 1951 року ректора Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка) став наступним завідувачем кафедри математичної фізики. В особовій справі Г.М. Положія збереглась копія наказу № 668 від 30 жовтня 1951 року по Головному управлінню Міністерства вищої освіти СРСР, де зазначено: «Затвердити кандидата фізико-математичних наук доцента Положія Георгія Миколайовича на посаді завідуючого кафедрою математичної фізики Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка, звільнивши з цієї посади Боголюбова М.М.» [4, арк. 7].

У період 1944–1951 рр. в аспірантурі Київського університету під керівництвом М.М. Боголюбова навчалися:

Хацет Борис Ісакович (жовтень 1944 р. – березень 1948 р.) [5, арк. 72];

Стрельцова Олена Опанасівна (листопад 1946 р. – листопад 1949 р.) [6, арк. 4];

Кац Георгій Ісакович (листопад 1946 р. – листопад 1949 р.) [7, арк. 3];

Польський Нафтул Йосипович (жовтень 1947 р. – жовтень 1950 р.) [8, арк. 3];

Лось Федір Сергійович (жовтень 1948 р. – жовтень 1949 р.) [9, арк. 19];

Пахарева Надія Олексіївна (жовтень 1950 р. – жовтень 1952 р.) [10, арк. 2].

Висновки даного дослідження і перспективи. На основі аналізу архівних документів (1944–1951 рр.) Київського національного університету імені Тараса Шевченка відтворено хронологію подій пов'язаних з відновленням діяльності механіко-математичного факультету Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка в перші післявоєнні роки.

На основі архівних матеріалів були уточнені наступні дати наукової біографії Миколи Миколайовича Боголюбова: з 20 лютого 1945 року по 1 грудня 1948 року був деканом механіко-математичного факультету Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, з 1 березня 1945 року по 30 жовтня 1951 року очолював новостворену кафедру математичної фізики механіко-математичного факультету Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

Встановлено, що під керівництвом М.М. Боголюбова в аспірантурі Київського університету навчалися: Авраменко Сергій Олександрович, Гіхман Йосип Ілліч, Крейн Селім Григорович, Хацет Борис Ісакович, Кац Георгій Ісакович, Стрельцова (Стрельцова-Сталінська) Олена Опанасівна, Лось Федір Сергійович, Польський Нафтул Йосипович і Пахарева Надія Олексіївна.

Список літератури:

1. Архів НАН України. Оп. 622. Спр. 3. 72 арк.
2. Архів Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Ф. Р-1246. Оп. 5. Од зб. 6. Т. 4. Арк. 76–90.
3. Там само. Оп. 5. Од зб. 37. Т. 1. Арк. 80–85, 106.
4. Там само. Оп. 4Л. Од зб. 1968-46 (ППС). 57 арк.
5. Там само. Оп. 5. Од зб. 27. Т. 2. Арк. 72.
6. Там само. Оп. 4Л. Од зб. 591(АСП). 40 арк.
7. Там само. Оп. 4Л. Од зб. 1207(АСП). 39 арк.
8. Там само. Оп. 4Л. Од зб. 246(АСП). Арк. 4–27.
9. Там само. Оп. 5. Од зб. 64. Т. 6. Арк. 75–77.
10. Там само. Оп. 4Л. Од зб. 143 (АСП). 40 арк.
11. Там само. Оп. 4Л. Од зб. 1951-1 (ППС). Арк. 3.
12. Там само. Оп. 5. Од зб. 6. Т. 4. Арк. 19–20.
13. Боголюбов А.Н. Н.Н. Боголюбов. Жизнь. Творчество. Дубна : ОИЯИ, 1996. 182 с.
14. Боголюбов А.Н. Математики механики. Биографический справочник. Киев : Наукова думка, 1983. 639 с.
15. Боголюбов Н. Боголюбов Николай Николаевич. Автобиография. Физики о себе / В.Я. Френкель. Ленинград : Наука, 1990. С. 345–347.
16. Граб М.Л. Діяльність Київського університету в роки Другої світової війни. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Математика. Механіка*. 2011. Вип. 25. С. 56–58.
17. Граб М.Л., Самойленко В.Г. Про науково-організаційну діяльність академіка М.М. Боголюбова в Київському університеті. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Математика. Механіка*. 2010. Вип. 24. С. 54–59.
18. Граб М.Л., Самойленко В.Г. Діяльність М.М. Боголюбова з підготовки наукових кадрів у Київському університеті. *Математичний вісник НТШ*. 2010. Вип. 7. С. 423–454.
19. Литвинко А.С. Микола Миколайович Боголюбов і статистична фізика в Україні. Київ : Академперіодика, 2009. 304 с.
20. Мриглюд І.М., Ігнатюк В.В., Головач Ю.В. Микола Боголюбов та Україна. Львів : Євросвіт, 2009. 192 с.
21. Хацет Б.І. Незабутні роки. Спогади про вчителя. *У світі математики*. 1998. Т. 4. № 4. С. 71–81.
22. Чернышов К.И. Воспоминания о неупорядоченной паре Марк Александрович – Селим Григорьевич / В кн.: Воспоминания о С.Г. Крейне. Воронеж : ВорГУ, 2002. С. 54–72.

References:

1. Arkhiv Natsionalnoi Akademii Nauk Ukrainy [Archives of the National Academy of Sciences of Ukraine]. Op. 622, Spr. 3, 72 ark.
2. Arxiv Kiiivskogo natsionalnogo universitetu imeni Tarasa Shevchenka [Archives of the Taras Shevchenko National University of Kyiv]. F. R-1246, Op. 5. Od. zb. 6. T. 4. Ark. 70–90.
3. Tam samo. Op. 5. Od. zb. 37. T.1. Ark. 80–85, 106.
4. Tam samo. Op. 4L. Od. zb. 1968-46 (PPS). 57 ark.
5. Tam samo. Op. 5. Od. zb. 27. T. 2. Ark. 72.
6. Tam samo. Op. 4L. Od. zb. 591(ASP). 40 ark.
7. Tam samo. Op. 4L. Od. zb. 1207(ASP). 39 ark.
8. Tam samo. Op. 4L. Od. zb. 246(ASP). Ark. 4–27.
9. Tam samo. Op. 5. Od. zb. 64. T. 6. Ark. 75–77.
10. Tam samo. Op. 4L. Od. zb. 143 (ASP). 40 ark.
11. Tam samo. Op. 4L. Od. zb. 1951-1 (PPS). Ark. 3.
12. Tam samo. Op. 5. Od. zb. 6. T. 4. Ark. 19–20.
13. Bogolyubov A. (1996) *N.N. Bogolyubov. Zhizn. Tvorchestvo* [N.N. Bogolyubov. A life. Creation]. Dubna: JINR. (in Russian)
14. Bogolyubov A. (1983) *Matematiki. Mexaniki. Biograficheskij spravochnik* [Mathematicians. Mechanics. Biographical reference book]. Kyiv: Naukova dumka. (in Ukrainian)
15. Frenkel V.Ya. (1990). *Bogolyubov N. Bogolyubov Nikolaj Nikolaevich. Avtobiografiya* [Bogolyubov N. Bogolyubov Nikolaj Nikolaevich. Avtobiography]. *Fiziki o sebe* [Physicists about themselves]. Leningrad: Nauka, pp. 345–347.
16. Hrab M.L. (2011) Diialnist Kyivskoho universytetu u roky Druhoi svitovoi viiny [Activities of Kyiv University in years of Second World War]. *Bulletin Taras Shevchenko National University of Kyiv. Mathematics. Mechanics*, vol. 25, pp. 56–58.
17. Hrab M.L., Samoilenko V.H. (2010) Pro naukovo-orhanizatsiinu diialnist akademika M.M. Boholiubova v Kyivskomu universyteti [About scientific and organizational activity of academician M.M. Bogolyubov in Kyiv University]. *Bulletin Taras Shevchenko National University of Kyiv. Mathematics. Mechanics*, vol. 24, pp. 54–59.
18. Hrab M.L., Samoilenko V.H. (2010) Diialnist M.M. Boholiubova z pidhotovky naukovykh kadriv u Kyivskomu universyteti [Activities of M.M. Bogolyubov on tutoring post graduate students in Kyiv University]. *Mathematical Bulletin of Taras Shevchenko Scientific Society*, vol. 7, pp. 423–454.
19. Lytvynko A.S. (2009). *Mykola Mykolaiovych Boholiubov i statystychna fizyka v Ukraini* [Mykola Mykolayovych Bogolyubov and statistical physics in Ukraine]. Kyiv: Akademperiodyka. (in Ukrainian)
20. Mryhlyod I.M., Ihnatiuk V.V., Holovach Yu.V. (2009) *Mykola Boholiubov ta Ukraina* [Mykola Bogolyubov and Ukraine]. Lviv: Yevrosvit. (in Ukrainian)
21. Khatset B.I. (1998) Nezabutni roky. Spohady pro vchytelia [Unforgettable years. Memories of a teacher]. *In the World of Mathematics*, vol. 4, no. 4, pp. 71–81.
22. Chernyshov K.I. (2002) *Vospominaniya o neuporyadochennoj pare Mark Aleksandrovich – Selim Grigorevich* [Memories of a disordered couple Mark Alexandrovich – Selim Grigorievich]. *Vospominaniya o S.G. Krejne*. [Memories of S.G. Crane]. Voronezh: VorGU, pp. 54–72.